

25.64x29.62	1/2	עמוד 22	מקור ראשון - שבת	10/2022	83626374-9
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

אין מפרשים טקסט מושלם

נקודת המוצא המוסכמת על פרשני המקרא, שלפיה התורה מופתית, נצחית ומושלמת, הציבה בפניהם אתגר כבד. מחקר חדש מתאר את ההתמודדות הפרשנית, כולל השפעתה של ביקורת המקרא
/ נחם אילן /

הראשון בוחן המחבר את מה שכתוב בתורה ומה שמצופה שיהיה כתוב בה, ומנתח כפילויות, אי התאמות וסתירות, אנכרוניזם ופגמים לכאורה. בין השאר הוא עומד על כך שכל אלה משקפים שני פנים שיש ביניהם מתח מסוים: ריבוי המסורות לא נתפס כבעיה, ועם זאת כבר בעת העתיקה הייתה מגמה ברורה לצמצם את הריבוי הזה ולהגביל את היקפו. ויזל מעיין בפרק הזה בשפע מקורות מן המ"קרא עצמו, מספרות ימי הבית השני ומספרות חז"ל לגווניה, ומראה כי הסוגיות הללו העסיקו אנשים רבים שייצגו השקפות מגוונות במהלך מאות שנים.

גמישות ויצירתיות

הפרק השני יוחד לספרות סוף ימי הבית השני, ובו מראה ויזל שבחלקה ננקטו פתרונות נקודתיים ושכתוב התורה, כיצד הדגישו בני הזמן את החוכמה האלוהית, וכן כיצד התייחסו לחוקים ולהלכות. לכל אלה מביא המחבר דוגמאות מגוונות ובוחן אותן לעומקן. בעיון משווה בין התורה לחיבורי כת מדבר יהודה הוא מראה היטב כי בניגוד לתורה, שיש בה רגישות למצבים מורכבים, נטו אנשי הכת לנקוט עמדה נחרצת, הרבה פחות רגישה ומבחינה מן הדין המקראי. ממצא זה מתיישב היטב עם חלוקתם הנודעת את העולם לטובים ולרעים – "בני אור" לעומת "בני חושך".

בפרק השלישי מעיין ויזל בשפע מובאות מספרות חז"ל, עומד על התפתחות הרעיון של תורה שבעל פה לצד התורה שבכתב, ומסביר באריכות וביסודיות כיצד התגבש והוטמע רעיון רביהמובנות שבתורה. לדבריו, "פרשנותם של החכמים מתאפיינת בהעצמה קבועה של מידת הגמישות המתרחבת דולגית והיצירתיות ובנטייה גוברת והולכת להעדיפתה של פרשנות יתיר על חשבונה של הפרשנות המילולית" (עמ' 132).

רעיון מרכזי בפרק זה, שקשה להפריז בחשיבותו ובחדות האבחנה שבו, הוא שבספרות חז"ל מושרים שני עקרונות הבאים שלובים זה בזה: "עקרון התורה שבעל פה (לצד התורה שבכתב) ועקרון רביהמובנות התורה – האמונה כי ההתגלות האלוהית באה לידי ביטוי גם בתורת על פה המהווה השלמה טבעית והכרחית לתורה שבכתב, והאמונה כי מילר תיה של התורה מבטאות משמעויות שונות ונבדלות ולמעשה משמעויות ללא סוף". בהמשך הפרק דן המחבר בעלייתה של תודעת המחלוקת, שלה קשר הדוק עם עקרון רביהמובנות של התורה, סוגיה פריייה מאוד בשנים האחרונות בקרב חוקרי התורה שבעל פה מזוויות שונות ובהקשרים מגוונים (כולל

פרופ' ערן ויזל הוא חוקר מקרא פורה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ועיקר עניינו פרשנות המקרא לדורותיה, למגמותיה ולמאפייניה. ספרו הוא הזמנה למסע מרתק בעקבות פרשנות המקרא היהודית מאז סוף ימי הבית השני ועד ימינו. החידוש העיקרי שבו הוא נקודת התצפית שממנה הוא מתבונן בפרשנות המקרא לדורותיה. פתגם נפוץ גורס "אכזבה היא פונקציה של ציפיות". ויזל פותח את המסע בתיאום ציפיות, ובלשונו: "אופק הציפיות מהתורה עיצב את האופן שבו למדו ופידשו אותה לאורך ההיסטוריה ואת הכלים המתודולוגיים שפותחו ושוכללו לשם כך". פעמים רבות מתמקד עיונו בפרשנות המקרא הבהרלי הגישות, הכלים והמטרות של הפרשנים השונים.

העיון הזה הניב ומניב תובנות רבות. ויזל סבור כי על אף ההבדלים הגדולים בין גישות פרשניות שונות, כמעט כולן משקפות אופק ציפיות די קבוע מן התורה, שעיקריו: "התורה מופתית ומושלמת... משקפת אמות מידה מוסריות עליונות, על-זמניות, ועקרונות תיאולוגיים נכונים ונצחיים, וכל האמור בה הוא אמת ונכון, מהותי, חשוב ומחושב". ויזל מנסח את אופק הציפיות גם על דרך השלילה: "היא נטולת פגמים... אינה כוללת עמדות לא נכונות ולא ראויות, ולא יימצאו בה פרטים שקריים ופרטים שוליים חסרי חשיבות ומקריים". הנחות המוצא הללו הציבו את גרים נכבדים בפני פרשני המקרא לאסכולותיהם, ומכאן ואילך ויזל הולך ומראה כיצד התמודדו בני דורות שונים במקומות מגוונים עם האתגרים הללו. בתורה ובמדרשי האגדה הקדומים עוצבה דמותו של האל כבעל רגשות אנושיים, טועה ונכשל, כועס ונפגע. בהקשר זה די לחשוב על הפסוקים שקרא-נו בשבת האחרונה, "וַיִּרְא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשַׁבַת לִבּוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם. וַיִּנְיָ חָם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ" (בראשית ו, ו), ועל תגובותיו לחטא העגל ולחטא המרגלים. כבר בעת העתיקה, ובאופן מובהק בימי הביניים, ננקטו שיטות מגוונות לעקף את "חולי-שותיו" של אלוהים. הוא הדין בנוגע לייחוס התורה לאלוהים, מוסכמה רווחת בקרב שלוש הדתות האברהמיות. אולם מה אלוהי בפרק לו בבראשית, המתאר את שמותיהם ותולדותיהם של אלופי עשו? אכן, התמיהה הזאת הביאה לכך שדווקא לפרק המוזר והסתמי לכאורה הזה ייחסו בדורות מאוחרים משמעויות נשגבות (למשל בזוהר). שירת הים לפי פשוטה היא דבר האדם ולא דבר האיל, וכמוה שירת הבאר ושירת האוינו.

לאחר המבוא, שבו דן ויזל באופק הציפיות מהתורה, באים חמישה פרקים כרונולוגיים. בפרק

מה שכתוב בתורה ומה מצופה שיהיה כתוב בה

מחשבת ישראל והמשפט העברי). הדוגמאות הרבות שווילז מביא ומנתח ביסודיות מגוונות וממחישות היטב את טיעונו, ומלמדות על ביקאותו ולמדנותו. פרשנות ימי הביניים היא נושא של הפרק הרביעי, ובו מתייחס המחבר לשלוש סוגיות עיקריות. תחילה הוא עומד על ייחודה של פרשנות הפשט, שהיא מאפיינ מובהק של חלק מפרשנות המקרא היהודית בימי הביניים, החל ברב סעדיה גאון וברב שמואל בן חפני גאון, שניהם בבגדד במאה העשירית; המשך בעמיתיהם יריביהם הקראים, תחילה בבבל ואחר כך בארץ ישראל במאות העשירית והאחת-עשרה; וכלה בפרשנים ביזנטיים, ואחריהם ספרדים (כגון ר' אברהם אבן עזרא) וצרפתיים (כגון רשב"ם ובית מדרשו, וכן רד"ק).

בין השאר הוא קובע אל נכון "כי המחזק הניכר שבין החוקים שבתורה ובין הפרקסיס [המימוש למעשה]; נ"א] היהודי-יהודי כפי שהוא משתקף בספרות חז"ל ובחיים היהודיים היומיומיים היווה עבורם אתגר פרי שני מיוחד". ויזל מייחד דיונים ממוקדים למפעליהם של רס"ג, אבן עזרא, רש"י ורשב"ם. עוד הוא עומד על תרומתה הסגולית של הקראות הקדומה להתפתחות פרשנות הפשט הרבנית, וזוהי קביעה נכונה וחיונית להבנת התופעה. בתחילת הפרק החמישי, שעניינו העת החדשה, עומד ויזל על השינויים שהתרחשו בתפיסות נוצריות – קתוליות ופרוטסטנטיות כאחת – כבר במאה השבע-עשרה ועל השפעתן על מלומדים יהודים החל במאה השבע-עשרה, בעיקר במערב אירופה.

מוגבלות הקוראים

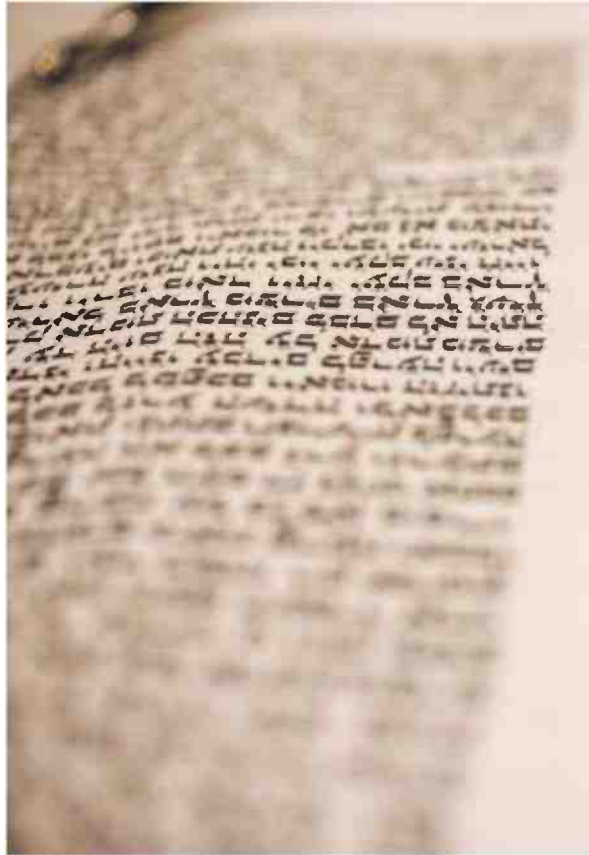
התפתחותה של ביקורת המקרא הנוצרית השפיעה, במישורין ובעקיפין, על הוגים ופרשנים יהודים, וגם ההיבט הזה נסרק בספר. בלשונו של ויזל: "מקומו המשתנה של המקרא בתרבות היהודית קשור בהתעוררותה של ההשכלה במפנה המאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה, שהיא עצמה ביטוי יהודי לעידן הנאורות האירופית". ובהמשך: "מחקר המקרא היהודי בתקופה זו, וללא קשר למסקנותיו של הכותב, הוא תמיד גם ביטוי להתמודדות עם

**כוננת התורה
וכוננת הקורא
בה: פרקי
התמודדות**
ערן ויזל
מאגנט, תשפ"ב,
עמ' 443

8.24x29.81	2/2	עמוד 23	מקור ראשון - שבת	10/2022	83626373-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

צילום: שאטרסטוק

מחקר המקרא הביקורתי הנוצרי, והוא משקף מערך של קשרים וזיקות לנתיבי ההתמודדות עם המחקר הנוצרי שפילסו חוקרים יהודים קודמים. ובליבה של התמודדות זו עומדת הסתירה היסודית שבין ההכרה האמונית כי התורה האלוהית מושלמת ונטולת פגמים ובין נקודת המוצא הביקורתית, כי ספרי המקרא ובכלל זה התורה נכתבו בידי בני אדם, וכי נכון להחיל עליהם את אותו אופק ציפיות שיש להחיל על כל טקסט שהוא" (עמ' 275-276).

דווקא על רקע הדברים הנוקבים הללו, שמן הסתם יצרמו לרבים, יש עניין וטעם מיוחדים בדיוניו המרוכזים והעמוקים של ויזל במפעליהם של דוד כהנא (אודסה, 1838-1915), ר' דוד צבי הופמן, ר' חיים הירשנזון, מרטין בובר, פרנץ רו" זנצווייג, לואיס ג'ייקובס (אנגליה, 1920-2006), אברהם יהושע השל, ישעיהו ליבוביץ והרב מרדכי כ"ר ברזילר, זכר כולם לברכה, ויידל להיים טובים וארוכים ברוך יעקב שורץ, יהודי שומר מצוות ופ"ר רופסור למקרא באוניברסיטה העברית.

הספר נחתם באחרית דבר קצרה וקולעת. ויזל מסכם בה כי "מופתיות ומושלמות ולחלופין פגמים הם אינם מונחים קבועים ומוחלטים", "פגם הדיקנות לער לם אינו נתון בתורה כי אם כמוגבלותם של קוראיה", וכי "לא היו אלה כתבי הקודש שעיצבו את התרבות אלא התרבות היא שעיצבה את תולדות התקבלותם ופרשנותם של הכתבים הקדושים, ובמוקד מפגשם של התרבות וכתבי הקודש עומד המאמץ ההרמנויטי הקבוע, הבלתי מתפשר, להתאים אותם זה לזה".

ויזל השכיל להעמיד בפני הקורא העברי ספר מלומד הכתוב בלשון נהירה וקולחת, אשר ראוי שימש מעתה תשתית מועילה לבהינת מעמדו של המקרא בתרבות היהודית. שפע המקורות והדיונים החרויפים מעמידים בפני הקורא הסקרן והחושב מצע עשיר ומגוון לעיון מחודש בסוגיות מוכרות ונפיצות. גם מי שלא יסכים עם כל מסקנותיו של המחבר יתרשם בנקל מרוחב אופקיו, מלמדנותו המרשימה, מלשונו המכבדת, מסגנונו המאופק ומן הכושר האנליטי שלו, שנשזרו לחיבור מרתק.

● הכושר האנליטי שלו, שנשזרו לחיבור מרתק.